

MALÉTH ÁGNES

SZTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történelmi Tanszék

Aetas 39. évf. 2024. 3. szám, 5–17.

ISSN 0237-7934

DOI 10.14232/aetas.2024.3.5-17

www.aetas.hu

A pápai hatalom és a magyar főpapi kar a 14. században: a servitiumfizetések*

ABSTRACT. *Papal Power and the Hungarian High Priesthood in the 14th Century: Servitium Payments.* The beginning of the 14th century marked a new era in the history of the Kingdom of Hungary, and also in that of the Church: while the grandson of Charles II of Anjou was fighting for the Hungarian throne, the popes were settling in Avignon. This period of the papacy was characterised by the centralisation of the Holy See's power, with the creation of pontifical taxation and a rigorous administration. These changes underlined the importance of the collation and taxation of benefices, particularly of the consistorial benefices. This paper examines whether the papal government in the 14th century succeeded in achieving its goals in the case of the Kingdom of Hungary through the payment of the taxes for consistorial benefices (servitia). The few problematic cases described by the sources provide information on the reasons for the failure to fulfil the payments and on the sanctions imposed by the Avignon Curia.

Keywords: *Avignon papacy, consistorial benefices, servitium, Hungary, 14th century*

A kormányzatok sikerességének mérlegelésekor a pénzügyi tényezők mindig nagy figyelmet kapnak. Az adóztatás hatékonysága bizonyíthatja, hogy a kormányzat képes kontrollt gyakorolni és érdekeit érvényesíteni. Ennek az alapvető kölcsönhatásnak a felborulását és annak következményeit jól illusztrálja a pápaság Avignonba költözése a 14. század elején. Rómához viszonyítva az új pápai székhely több előnnyel is rendelkezett: a várost nemcsak békésebb belső viszonyok jellemezték az Örök Városhoz képest, hanem a fekvése is kedvezőbb volt, hiszen a Német-római Császársághoz, a Francia Királysághoz és Angliához is közelebb fektött, ugyanakkor Itáliából is viszonylag könnyen elérhető volt.¹ A pápák huzamos távolléte ugyanakkor lehetőséget adott a különböző itáliai hatalmaknak arra, hogy a Pápai Államok területének rovására terjeszkedjenek. A kormányzati problémákkal párhuzamosan pénzügyi nehézségek is adódtak: a fegyveres konfliktusokat és a pápai udvar adminisztrációs személyzetét finanszírozni kellett akkor is, ha az Apostoli Kamara egyik legfontosabb jövedelme – a Pápai Államok adója – egyre nehezebben volt elérhető. Ezért a 14. század első felében jelentősen megnőtt a pápai udvar egyéb bevételforrásainak, köztük is elsősorban az egyházi javadalmak után fizetett illetékeknek a jelentősége.²

Az egyházi javadalmak birtoklásához a középkorban a választott vagy jelölt személy adót tartozott fizetni az Apostoli Kamarának. Ezt az adót a kérdéses *beneficium* egy éves becsült

* A tanulmány megjelenését a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatja.

¹ Renouard: *La papauté à Avignon*, 15–17.

² Weakland: *Administrative and Fiscal Centralization*, 289.

jövedelme alapján számították ki, és *servitium communenak* és *servitium consuetának* (később *servitium minutának*³) nevezték a konzisztoriális javadalmak (érsekségek, püspökségek, apátságok, fontosabb perjelségek stb.)⁴ és *annatának* az egyéb, kisebb javadalmak esetében.⁵ A konzisztoriális javadalmakra jelölt klerikusokat a pápa addig nem erősítette meg tisztségükben, amíg a jelöltek vagy jogilag megfelelő felhatalmazással rendelkező képviselőjük/képviselőik (*procuratoruk/procuratoraik*) az Apostoli Kamarába be nem fizették a *servitiumot*, vagy legalább a kamara hivatalnokai előtt hivatalosan el nem ismerték fizetési kötelezettségüket.⁶ Míg az *annatát* ebben az időszakban gyakran más adótípusokkal együtt a Magyar Királyság területére kiküldött pápai adószedők szedték, a *servitiumot* közvetlenül az Apostoli Kamarának kellett megfizetni,⁷ vagyis ezeket a tranzakciókat a pápai udvarban központilag könyvelték. Ennek eredményeként a magyar főpapok *servitium*fizetése a 14. században viszonylag jól dokumentáltak. Ez a pénzügyi forrástípus lehetővé teszi számunkra, hogy mérlegezzük: mennyire volt hatékony a pápai kormányzat az adószedésben egy olyan, a nyugati kereszténység határvidékén fekvő ország esetében, mint a Magyar Királyság, mennyire követte a felső klérus a pápai utasításokat, és hogyan járt el a pápai udvar a fizetés elmaradása esetén.

A források tekintetében a század első és második fele között egyértelmű határvonal húzódik.⁸ Az 1340-es évekig terjedő időszakot a könyvelési eljárás fokozatos fejlődése jellemezte, amelynek eredményeként a dokumentáció egyre következetesebbé vált a század végéhez közeledve. Ha egy főpap fizetett, akkor az összeg felét – az Apostoli Kamarának járó részt és a *servitia minuta* négyötödét⁹ – rögzítették az *Introitus et Exitus* könyvekbe a pápai udvar közvetlen bevételei közé.¹⁰ A *servitium*ért vállalt fizetési kötelezvényt (*obligatio*), az

³ A *servitia minuta* egyfajta adminisztrációs illeték volt, amit a pápai és a bíborosok familiárisai között osztottak meg. Összegét a *commune servitium* egyötödeként határozták meg. Gottlob: *Die Servitientaxe*, 101–118.

⁴ V. Orbán pápa idejétől (1362–1370) a főpapok csak akkor voltak kötelesek *servitiumot* fizetni, ha az egyházmegye vagy apátság éves jövedelmét legalább 200, illetve 100 aranyforintra becsülték. Lunt: *The financial system*, 285.

⁵ A „nagyobb” és „kisebb” javadalmak szerinti felosztást alkalmazta Caillet: *La papauté d'Avignon*, i. m.

⁶ Fedeles: *A Camera Apostolica*, 190–191.; Maillard-Luypaert: *Papauté, clercs et laïcs*, 122–123.

⁷ A főpapoknak a pápai udvarban való megjelenési kötelezettségét *visitationak* nevezték. A képviselőik (*prokurátorok*) megbízásán kívül volt egy másik módja is annak, hogy elkerüljék a pápai udvarban történő személyes megjelenést: az *obligatiót* a legátusok és a nunciusok előtt is meg lehetett tenni. Baumgarten: *Untersuchungen und Urkunden*, xcvi, ci; Lunt: *The financial system*, 285.

⁸ Ez a tanulmány az 1301 és 1378 közötti időszakot vizsgálja. Az 1301-es évszám I. Károly (1301–1342), az Anjou-dinasztia első tagjának magyarországi trónra lépését jelenti, míg a végdátumot a Nagy Nyugati Egyházszakadás kezdete jelöli ki. Bár a két esemény eltérő jellegű – az első dinasztikus-diplomáciai, míg a második elsősorban egyháztörténeti –, úgy vélem, ennél jobb keretet nem lehetett volna felállítani az elemzéshez. Ennek oka elsősorban az, hogy meglehetősen nehéz lenne két olyan dátumot találni, amely mindkét hatalom történetében egyaránt meghatározó jelentőséggel bírt.

⁹ A *servitium* másik felét a bíborosok között osztották szét. Kirsch: *Die Finanzverwaltung*, 5–39.

¹⁰ Sajnos az *Introitus et Exitus* könyvek a 14. század első felében hiányosak. A forrásanyag hiányosságát több tényező okozta. Egyrészt az avignoni időszakban kezdtek nagy mennyiségben használni a papírt a mindennapi ügyintézéshez, ami olcsóbb, de kevésbé tartós megoldás volt, mivel a papír gyorsabban bomlik, mint a pergamen. Fayen: *Lettres de Jean XXII*, I–IV. A pápai levéltár költözései is súlyos következményekkel jártak, hiszen az iratok jelentős része megsérült vagy végleg elveszett. Az *Introitus et Exitus* sorozatból csak az 1316-os évet követően állnak rendelkezésünkre kötetek minden évből, azt megelőzően csak néhány könyv maradt meg, például az *Introitus et Exitus*

elismervényeket (*solutio*) és a különböző engedményeket (felmentés a fizetési kötelezettség alól, fizetési határidő halasztása, részletfizetés) emellett az *Obligaciones et Solutiones* kötetekbe is bejegyezték. A *servitium* befizetője ugyanakkor nem feltétlenül kapott elismervényt a fizetésért: az Apostoli Kamara csak külön kérésre és bizonyos eljárási illeték fejében állította azt ki.¹¹ Ennek következményeként a vizsgált időszak első felében a legtöbb magyar főpap nem váltotta ki a *solutiót*: az 1342 előtt befizetett *servitiumok* 60%-ának esetében nem áll rendelkezésünkre *solutio*. Mivel az *obligatio* nem jelentett fizetést, a teljesítés bizonyítéka – a *solutio* – pedig gyakran hiányzik, ahhoz, hogy rekonstruáljuk a *servitium*-fizetések tendenciáit, az *Introitus et Exitus* és az *Obligaciones et Solutiones* könyveket párhuzamosan kell vizsgálnunk.¹² Ugyanakkor a pápai udvar adminisztrációs gyakorlata az 1340-es évek végére fokozatosan megváltozott, így az elismervények kibocsátása sokkal általánosabb lett. Ennek eredményeként az 1350-es évektől kezdve az *Introitus et Exitus servitium* befizetésekhez kapcsolódó bejegyzéseit már nem kell a kutatás elsődleges forrástípusaként kezelniünk, inkább az *Obligaciones et Solutiones* adatainak ellenőrzésére használhatjuk őket.

A 14. század új korszakot nyitott nemcsak a pápaság, hanem a Magyar Királyság történetében is. A század első fele mindkét hatalom számára átmeneti időszaknak tekinthető. Az Árpád-ház és a nápolyi Anjou-dinasztia kettős házassággal megpecsételt szövetségkötése után, 1301-ben II. Károly nápolyi király unokája lépett a magyar trónra.¹³ I. Károly (1301–1342) azonban uralkodásának első húsz évét hadakozással töltötte, nemcsak a másik két trónkövetelővel (Lászlóval, aki III. Vencel néven cseh király lett, és Ottó alsó-bajorországi herceggel) kellett megküzdenie, hanem a magyar főúri réteg azon tagjaival is, akiknek az ország bizonyos részen oligarchikus uralmat sikerült kiépíteniük.¹⁴ A belpolitikai helyzet az egyházi életet több szinten is befolyásolta.¹⁵ Az egyházi birtokokat gyakran kifosztották és világi erők foglalták el, a háború növelte az utazás veszélyeit, akadályokat gördített az adószedés elé, és gyakran késleltette a megüresedett egyházi javadalmak betöltését.¹⁶ Emellett arra is találunk példát, hogy az oligarchák közvetlenül beavatkoztak az egyház ügyeibe, és az egyes főpapi tisztségek sorsáról önkényesen próbáltak dönteni.¹⁷ A belpolitikai helyzet hatását nem lehet alábecsülni a *servitium* fizetések kutatása során sem. Mindazonáltal a királyság egyesítésének folyamata az 1320-as évek végére befejeződött.¹⁸ I. Károly uralkodásának

vol. 5. 1302–1303-ból, a vol. 75. 1308–1309-ből, a vol. 10. pedig 1309–1310-ből. Továbbá a vol. 8. kötet tartalmazza az 1307. év kiadásait; ezt az erősen sérült kötetet kiadta: Guillemain: *Les recettes et les dépenses*, i. m.

¹¹ Kowalski: *Proventus camerae apostolicae*, 102.

¹² Az *Introitus et Exitus* könyvek néhány fennmaradt töredékét bekötötték az avignoni regisztrumokba. Ez a két fond különösen az 1320 előtti *Obligaciones et Solutiones* kiegészítéséhez hasznos.

¹³ Csukovits: *Az Anjouk Magyarországon*, 41–56.

¹⁴ Engel: *Az ország újraegyesítése*, 89–132.

¹⁵ Niccolò Boccasini (1301–1303) és Gentile da Montefiore (1308–1311) bíborosok kiküldetési jól tükrözik azokat a problémákat, amelyekkel a magyar egyháznak a trónért folytatott háború során szembe kellett néznie. A két legátus által elfogadott státútumok többnyire az egyházi birtokok védelmére és a világi hatalmak által elkövetett jogsértések szankcionálására irányultak. Kiss: *Les légats pontificaux*, 101–116.

¹⁶ A körülményeket jól szemlélteti az a tény is, hogy a pápai jogvédők (*conservatores*) többségét I. Károly uralkodásának első felében bízták meg. Maléth: *A Magyar Királyság és a Szentszék*, 146–159.

¹⁷ Két jó példa erre az erdélyi és a pécsi püspökválasztás, amelyeket Kán László erdélyi vajda és Kőszegi Henrik próbált erővel eldönteni. Mindkét ügyet Gentilis bíboros legátusi bíróságán vizsgálták meg és döntötték el. Kiss: *Les légats pontificaux*, 110–111.

¹⁸ Engel: *Az ország újraegyesítése*, 90.

második felét, de különösen I. Lajos idejét (1342–1382) stabilabb belpolitikai helyzet jellemezte. A század második felében inkább I. Lajos külpolitikája volt az, ami az egyháziak számára is politikai vagy pénzügyi nehézségeket vethetett fel. A nápolyi örökösödés kérdése egyértelműen megzavarta a Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolatát, és I. Lajos későbbi külföldi hadjáratai is megnehezítették az állam működését.¹⁹

Másrésről a magyar történetírásban az avignoni pápák javadalmazási politikája a kevésbé vizsgált témák közé sorolható. A történészek általában azt feltételezték, hogy a század eleji belpolitikai nehézségek, a pápai kúriától való távolság, de főként az egyházi ügyekben érvényesülő erős királyi befolyás megakadályozta, hogy a pápaság hatékonyan érvényesítse érdekeit a Magyar Királyságban. Bár az *Obligaciones et Solutiones* kötetek magyar egyházra vonatkozó adatai kiadásban is megjelentek,²⁰ a korszakból fennmaradt *Introitus et Exitus* kötetek és az avignoni regisztrumok adatainak feldolgozása váratott magára.

A *servitium* összegét az Apostoli Kamara állapította meg a konzisztoriális javadalmak éves jövedelmének felmérése után. Az összegeket mindig aranyforintban számolták, amely a pápai udvarban leggyakrabban használt pénznem volt. A magyar korona egyházmegyéi a többi európai egyházmegye között szerepeltek a Szentszék adózási könyveiben. A legnagyobb jövedelemmel rendelkező – és ebből következően a legmagasabb összegű *servitium* fizetésére kötelezett – konzisztoriális javadalmak a két főegyházmegye, az esztergomi és a kalocsai érsekség volt (2000–2000 aranyforint *servitium*), valamint a pécsi és a nagyváradi (váradi) püspökség 3300 (később 3400) és 2000 aranyforinttal. A két legszerényebb becsült jövedelemmel rendelkező püspökség a boszniai és a szerémi volt 200 és 100 aranyforint *servitiummal*.²¹ Ez a két egyházmegye a Magyar Királyság déli peremén gyakran szenvedett az eretnokség és a háborúk következményeitől, így a püspökök folyamatos utódlása sem volt mindig biztosított.²²

Bár a Magyar Királyság egyházmegyéinek esetében a *servitium* összege a vizsgált időszak egészében változatlan maradt, a nyitrai és a veszprémi püspökségek jövedelmeit egy alkalommal, 1336-ban felülvizsgálták. Az értékelést két adószedő, Jacobus Berengarii és Jacobus de Lengres végezte.²³ Nem világos, hogy miért kezdeményezték a felülvizsgálatot, de a *servitium* összege egyik püspökség esetében sem módosult.²⁴ Más európai érsekségekkel és egyházmegyéikkel összehasonlítva a Magyar Királyság konzisztoriális javadalmainak adója mérsékeltnek tűnhet, hiszen az ország szomszédságában fekvő egyházmegyék is jóval többet fizettek: az aquileiai patriarchátus és a salzburgi érsekség *servitiumának* összege 10 000 aranyforint volt, a gnieznói érsek pedig 5000 aranyforintot fizetett.²⁵

A 14. században (főként az első felében) az apátságok ritkán tűnnek fel a forrásokban, így a források hiánya megghiúsítja a monostorok éves jövedelmének meghatározását, sőt gyakran még az apátok azonosítását is. A 14. században csak a legfontosabb monostorok apátjait ismerjük név szerint. Az Apostoli Kamara 1350-ig egyetlen magyar apát *obligációját* jegyezte

¹⁹ Kristó: *Az Anjou-kor háborúi*, 91–161.

²⁰ Lukcsics–Tusor–Fedeleš (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia*, 1–2.

²¹ A magyar egyházmegyek után fizetendő *servitium* összegének táblázatos felsorolását lásd: Lukcsics–Tusor–Fedeleš (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia* 1., XLVII–XLVIII.

²² A két püspökség történetére lásd: Ternovác: *A boszniai latin püspökség*, 215–228.; Ternovác: *A szerémi latin püspökség*, 457–470.

²³ Carraz: *Les Lengres à Marseille*, 755–777.

²⁴ AAV Cam. Ap. Oblig. et sol. 6, fol. 149r, 14, fol. 30v, 16, fol. 24v; Lukcsics–Tusor–Fedeleš (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia* 1., 13 (no. 22).

²⁵ Eubel: *Hierarchia catholica*, 99., 123., 265., 432.

fel: Vilmos pannonhalmi apátét 1333-ban.²⁶ Bár a század második felének *Obligationes et Solutiones* könyveiben egyre több monostor apátja (Bakonybél,²⁷ Garamszentbenedek /Hronský Beňadik/,²⁸ Szekszárd,²⁹ Pécsvárad³⁰) feltűnik, az adatok még így sem elegendők általános következtetések levonásához. A forrásbázis e sajátossága miatt a kutatásnak az érsekségekre és a püspökségekre kell koncentrálnia. Ki kell zárunk továbbá a dalmáciai egyházmegyéket is, egyrészt azért, mert ezen a területen a magyar fennhatóság ideiglenesen bizonyult, de főként azért, mert ezek az egyházmegyék nem tagolódtak be a magyar egyház-szervezetbe. Az adatok elaprózódásának elkerülése érdekében azokat a megválasztott vagy kinevezett érseket, püspököket sem vontam be a vizsgálatba, akik nem tettek *obligatiót*. A pápai megerősítés elmaradása különböző tényezőkből adódhatott. Előfordult, hogy a főpap hivatali ideje túl rövid volt a hivatalos eljárás lefolytatásához, például gyors áthelyezés vagy a jelölt halála miatt.³¹ Ilyen természetesen a megerősített főpapak esetében is előfordulhatott, és megakadályozhatta a *servitium* befizetését. Jó példa erre a korábbi pápai adószedő, Galhard (Galhardus de Carceribus)³² esete, akit VI. Kelemen pápa rövid időn belül két különböző magyar püspökségbe (először 1344-ben a csanádi,³³ majd 1345-ben a veszprémi püspökségbe³⁴) nevezett ki, és bár az *obligatiót* mindkét esetben megtette, egyik magyarországi főpapi tisztség után sem fizetett *servitiumot*. A fizetés elmaradása a gyors váltás mellett abból is eredhetett, hogy Galhard a magyar király tiltakozása miatt egyik püspöki széket sem tudta elfoglalni.³⁵ Ugyanakkor ellenpéldát is ismerünk: Jacques de Corvo, Klemencia francia királyné gyóntatója a zágrábi püspökségért járó *servitium* teljes összegét kifizette, bár

²⁶ 1333. május 28.: AAV Cam. Ap. Obl. et sol. 6, fol. 126v, 14, fol. 11v; 16, fol. 4r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 12 (no. 19).

²⁷ Az *obligatiót* lásd: 1354. szeptember 4.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 22, fol. 161v, 27, fol. 96r, 29, fol. 106v; BAV Borghese 125, fol. 155v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 29 (no. 50). Az első részletfizetést: 1359. április 9.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 39, fol. 59r, 33, 75r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 225 (no. 408).

²⁸ Az *obligatiót* lásd: 1355. november 29.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 22, fol. 178v, 27, fol. 109r; BAV Borghese 125, fol. 168v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 30 (no. 52).

²⁹ 1365. július 16.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 35, fol. 93r, 36, fol. 147r, Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 38 (no. 67). Az első részlet kifizetése: 1366. április 4.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 37, fol. 168r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 235 (no. 433).

³⁰ 1369. július 17-én felmentették a fizetési kötelezettség alól. AAV Cam. Ap. Obl et sol. 36, fol. 227v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 42 (no. 74).

³¹ XXII. János 1331-es és 1332-es statútumai szerint, ha egy főpapi szék ugyanabban az évben kétszer is megüresedett, a *servitiumot* csak egyszer kellett kifizetni. Baumgarten: *Untersuchungen und Urkunden*, CVIII.

³² Szczur: *Papal collectors and state power*, 130–136.

³³ Az *obligatio* 1344. augusztus 23-án kelt. AAV Cam. Ap. Obl et sol. 6, fol. 220r, 14, fol. 89v, 16, fol. 100v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 16–17 (no. 28).

³⁴ Az *obligatiót* lásd: 1345. május 25.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 14, fol. 99v, 16, fol. 108v; BAV Borghese 125, fol. 7 r–v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 18 (no. 30).

³⁵ I. Lajos rosszállásának okát leginkább abban kereste a történetírás, hogy a veszprémi püspökök hagyományosan a királynék kancellárjai is voltak. A magyar király feltehetően arra törekedett, hogy ezt a politikailag jelentős tisztséget a királyi család egyik bizalmasa töltsse be. AAV Reg. Vat. 139, fol. 228v–229r, ep. 1011–1012; Theiner (szerk.): *Vetera monumenta*, 711–712 (no. MLXXIV).

feltehetően nem tudta gyakorolni püspöki jogkörét.³⁶ A pápai megerősítés megtagadását politikai okok is indokolhatták, de ilyen a 14. századi magyar főpapi kar esetében nem történt. Így összesen 101 volt azoknak a magyar érsekeknek és püspököknek a száma, akik 1301 és 1378 között léptek hivatalba, *obligatiót* tettek és fizettek, vagy *obligatio* nélkül fizettek, illetve akik a pápai udvar jóváhagyásával gyakorolták főpapi hatalmukat, de sem az *obligatio*, sem a fizetés nyoma nem maradt fenn.

A források vizsgálata határozott tendenciákra világított rá a magyar érsekek és püspökök *servitium*fizetéseiben. Először is: a század két fele közötti választóvonal nemcsak az Apostoli Kamara elszámolási gyakorlatában figyelhető meg, hanem a *servitium*fizetések elszámolásának módjában is.³⁷ Az 1340-es évek végéig a *servitium*ot jellemzően az *obligatió*val egy időben vagy röviddel utána fizették ki. A főpapok általában egy összegben vagy legfeljebb két részletben fizették ki az illetéket. Több főpapról tudjuk, hogy személyesen kereste a Kúriát és fizetett az Apostoli Kamarának: így Tamás esztergomi érsek 1309-ben,³⁸ László kalocsai érsek 1317-ben,³⁹ Péter⁴⁰ és Lőrinc boszniai püspökök 1317-ben és 1336-ban,⁴¹ Lőrinc váci püspök 1318-ban,⁴² illetve Miklós egri püspök 1330-ban.⁴³ Ha a főpapok képviselőket küldtek, akkor azok főként a saját egyházmegyéjükben tisztséget viselő klerikusok voltak.⁴⁴ Az 1340-es évek végéig viszonylag ritkának számított, hogy magyar főpapok a Kúria tagjait bízták meg képviseletükkel.⁴⁵

³⁶ A zágrábi püspöki szék betöltéséhez kapcsolódó pápai dokumentumokat lásd: 1322. augusztus 21.: AAV Reg. Vat. 73, ep. 735. (AAV Reg. Aven. 17, fol. 272v); Theiner (szerk.): *Vetera monumenta*, 479–480 (no. DCCXXXII–DCCXXXIII). és 1322. szeptember 3.: Theiner (ed.): *Vetera monumenta*, 481 (no. DCCXXXIV). Jacques de Corvo *obligatiója* 1322. november 24-én kelt. AAV Obl. et sol. 5, fol. 49v, 6, fol. 33v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 9 (no. 13). A *servitium* egy részét pedig 1324. március 2-án fizette. AAV Cam. Ap. Intr. et ex. 57, fol. 13r, 58, fol. 12r. Corvo később Cornouaille (1326–1330), majd Toulon püspöke lett (1330–1341). Eubel: *Hierarchia catholica*, 211., 487.

³⁷ XII. Benedek uralkodásának végét (1342) az angol püspökök *servitium*fizetéseiben is választóvonalként értelmezte a történetírás. Harvey: *Episcopal Appointments*, 145.

³⁸ 1309. június 7.: AAV Cam. Ap. Intr. et Ex. 75, fol. 2v.

³⁹ 1317. augusztus 12.: AAV Obl. et sol. 5, fol. 10v, 6, fol. 8v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 6 (no. 7).

⁴⁰ 1317. szeptember 23.: AAV Obl. et sol. 5, fol. 12r, 6, fol. 9v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 7 (no. 8).

⁴¹ 1336. december 11.: AAV Obl. et sol. 6, fol. 153v, 14, fol. 33v, 16, fol. 27v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 14 (no. 23).

⁴² 1318. május 10.: AAV Obl. et sol. 5, fol. 19r, 6, fol. 15r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 7 (no. 9–10).

⁴³ 1330. október 10.: AAV Obl. et sol. 6, fol. 96v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 11 (no. 17).

⁴⁴ Így például Pál kalocsai kanonok István kalocsai érsek képviseletében: 1305. március 29.: AAV Cam. Ap. Obl. et sol. 2, fol. 33r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 197 (no. 338).; vagy Imre bácsi éneklőkanonok és István kalocsai kanonok Vince választott kalocsai érsek képviseletében: 1311. április 28.: AAV Cam. Ap. Obl. et sol. 2, fol. 85r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 198 (no. 340).

⁴⁵ Petrus de Pontecorvo pápai írnok (*scriptor papae*), aquinói kanonok László kalocsai érsek képviselőjeként fizetett. 1319. február 4.: AAV Cam. Ap. Obl. et sol. 5, fol. 92r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 198–199 (no. 342). Két évvel később ugyancsak ő András erdélyi püspök képviselőjeként tette ugyanezt. 1322. március 30.: Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 199–200 (no. 345). Petrus de Verulis pápai írnok, veroli, troppai és krakkói kanonok, Luca Fieschi bíboros kamarása 1331-ben Csanád esztergomi

A század második feléből származó adatok sok szempontból jelentős eltérést mutatnak a korábbi gyakorlathoz képest. Nagyon határozottan kivehető, hogy a *servitium* részletekben történő kiegyenlítése vált a legelterjedtebb gyakorlattá. Ezenkívül a fizetés teljesítését ritkán kezdték meg a főpapok azonnal; leggyakrabban az *obligatio* után egy évvel küldték meg az első részletet. Néhány érsek és püspök teljes hivatali ideje alatt törlesztette az Apostoli Kamarának járó összeget. Telegdi Tamás esete például egészen rendkívüli: 1351 és 1358 között tíz részletet küldött a pápai udvarba a csanádi püspökség után járó *servitium* fejében,⁴⁶ az utolsót éppen akkor, amikor kalocsai érsekké léptették elő.⁴⁷ Bár a leggyakoribb még a század második felében is az volt, hogy a főpapokat az egyházmegyéjükben tisztséget viselő klerikusok képviselték, a pápai udvar tagjainak megbízása is egyre általánosabbá vált.⁴⁸ Valószínűleg több tényező együttes fennállása kellett ahhoz, hogy a fizetési gyakorlat így megváltozzon. Egyrészt a pápai udvar és a Magyar Királyság közötti kommunikáció általánosan javult, a levélváltások és a követjárások mindkét irányban sűrűbbé váltak. A nápolyi trónörökös kérdésére I. Lajos és VI. Kelemen pápa kapcsolatát feszültté tette, de az 1350-es évektől a magyar király gyakran vezetett olyan hadi vállalkozásokat, amelyekben valamilyen módon a Szentszék is érdekelt volt; így például az itáliai hadszíntéren vagy északkeleten a pogány litvánok ellen.⁴⁹ Ezek a vállalkozások felélénkítették a diplomáciai kapcsolatokat az avignoni korszak második felének pápaival, és növelték a magyar jelenlétet a Kúriában. Emellett a

érseket képviselte. 1331. február 4.: Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 11 (no. 18). Két évvel később pedig Vilmos pannonhalmi apátot. AAV Cam. Ap. Obl. et sol. 17. fol. 1–19. 1336-ban pedig hasonló szolgálatot tett Vid nyitrai püspöknek. AAV Intr. et ex. 150. fol. 14.

⁴⁶ Az *obligatio*ja 1351. január 27-én kelt. AAV Cam. Ap. Obl et sol. 23, fol. 120r, 27, fol. 44r; BAV Borghese 125, fol. 106r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 27 (no. 46). Az első részletet egy évvel később fizette. 1352. január 7.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 26, fol. 188v, 28, fol. 62v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 207 (no. 362). A következő részletet 1352 júliusában. AAV Cam. Ap. Obl et sol. 26, fol. 216r, 28, fol. 90r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 208–209 (no. 366). 1353 októberében is fizetett valamennyit. AAV Cam. Ap. Obl et sol. 30, fol. 2r; AAV Reg. Aven. 122, fol. 346r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 212 (no. 375). A fennmaradt összegek kifizetése 1354 május és 1357 márciusa között történt. 1354. május 5.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 30, fol. 28r; AAV Reg. Aven. 122, fol. 368v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 213 (no. 377). 1354. január 7. – december 25.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 24, fol. 23r, 24r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 214 (no. 379). 1354. október 31.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 30, fol. 50v; AAV Reg. Aven. 122, fol. 386v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 214–215 (no. 381). 1355. október 30.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 30, fol. 87r; AAV Reg. Aven. 122, fol. 417v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 217 (no. 386). 1356. július 6.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 30, fol. 118r; AAV Reg. Aven. 122, fol. 443r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 218 (no. 389). 1357. március 6.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 30, fol. 140r; AAV Reg. Aven. 122, fol. 461r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 220–221 (no. 396).

⁴⁷ 1360. január 24.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 32, fol. 82r, 33, fol. 118v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 226–227 (no. 412).

⁴⁸ A magyar főpapokat képviselő kuralisták közül példaként említhetjük Guilelmus de Pusterla pápai káplánt, aki Miklós pécsi püspök (1346–1360) *procurator*a volt: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 14, fol. 107r, 22, f. 7v; BAV Borghese 125, fol. 15r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 20 (no. 34.). Továbbá Gerard Fabri (Gerardus Fabri) pápai írnokot, aki Demeter erdélyi püspök (1368–1376) nevében járt el: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 35, f. 119r, 36, f. 202r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 42 (no. 73).

⁴⁹ Housley: *King Louis the Great, 192–208.*

század második felében már bizonyíthatóan feltűntek a Magyar Királyság területéről származó klerikusok is az avignoni pápai udvar állandó tagjaiként.⁵⁰ A magyar főpapok is saját javukra tudták fordítani a változásokat, hiszen a *servitium* több részletben, hosszabb időintervallumban történő teljesítése kisebb anyagi megerheléssel járhatott.

A források ugyanakkor azt is egyértelművé teszik, hogy a pápa által megerősített főpapok döntő többsége a *servitium* egészét, de legalábbis egy részét biztosan befizette. A teljesítés aránya az 1350-es évektől bizonyosan nőtt, bár a növekedés valós mértékét nehéz megbecsülni az 1320 előtti forrásanyag pusztulása miatt. Ami a két főegyházmegye élén álló főpapokat illeti: elmondható, hogy kettő kivételével az összes érsek fizetett a pápai udvarnak. A két kivétel Bő Mihály (1303–1304) és Johannes de Surdis (1376–1378) esztergomi érsek voltak. Mihály esetében nehéz megállapítani, hogy adós maradt-e, egyrészt rövid hivatali ideje, másrészt az erre a két évre vonatkozó *Intritus et Exitus* könyvek hiánya miatt, azonban Johannes de Surdis biztosan nem fizetett, hiszen az Apostoli Kamara az egyik utódját kötelezte 1387-ben a tartozás kiegyenlítésére.⁵¹

Az érsekekkel szemben – akik, úgy tűnik, többnyire engedelmessé váltak a pápai hatalomnak – a püspökök esetében nem figyelhető meg határozott tendencia. Semmi sem utal például arra, hogy a jómódú püspökségek vezetői lelkiismeretesebben fizettek volna, mint a szerényebb egyházmegyék vezetői. Az erdélyi, a nyitrai és a zágrábi egyházmegye volt az, amelynek püspökei a legnagyobb arányban küldtek pénzt a *servitium*ra, míg a veszprémi és a győri püspökök fizettek a legkevesebbet. A részletfizetés széles körben elterjedt gyakorlata mellett a halasztás kérvényezése is egyre elterjedtebb lett, és ezt az engedményt az esetek túlnyomó többségében az Apostoli Kamara jóvá is hagyta. Ugyanakkor valószínűleg a késedelmes fizetések ösztönözték az Apostoli Kamarát arra, hogy kísérletet tegyen a hatékonyság növelésére. Ennek érdekében a 14. század végétől a pápai adószedők is felhatalmazást kaptak a *servitium* beszedésére. A Magyar Királyság esetében az első adószedő, aki ilyen feladatot is ellátott, az 1373 és 1375 között tevékenykedő István fia Péter volt.⁵² Mindazonáltal azt is meg kell jegyeznünk, hogy a vizsgált időszakban érsek és püspökök egyszer sem mentesültek a fizetési kötelezettség alól, ilyen engedményben csak apátok részesültek. Az Apostoli Kamara három apátnak engedte el a *servitium*hoz kapcsolódó adósságát, először 1335-ben,

⁵⁰ A pápai udvar első olyan tagja, akinek magyarországi származása és a magyar ügyek intézésében való közreműködése dokumentálható, magyarországi András fia Balázs, VI. Kelemen pápa penitenciáriusa volt. Neve többször feltűnik az *Intritus et exitus* könyvekben a ruházatra fordítható kifizetések felsorolásaiban. 1347. december 19.: AAV Cam. Ap., Intr. et ex. 250, fol. 183; 1348. június 13.: AAV Cam. Ap., Intr. et ex. 210, fol. 171; és 1349. június 6.: AAV Intr. et ex. 260, fol. 177. János veszprémi püspök (1346–1357) *obligatio*ja szerint a főpap képviselőjében is ő járt el. 1348. március 24.: AAV Cam. Ap. Obl. et sol. 22, fol. 38r; BAV Borghese 125, fol. 38v; Lukacsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 21 (no. 36). A pápai kúria tagjainak túlnyomó többsége a mai Franciaország vagy Itália területéről származott. A magyar kurialisták csekély száma kevésbé tűnik rendkívülinek, ha figyelembe vesszük, hogy még az Angliából – a pápai udvarral valószínűleg sokkal szorosabb kapcsolatban álló országból – származó kurialisták száma is huszonnégyre becsülhető az 1309 és 1376 közötti időszakban. Bombi: *Anglo-papal Relations*, 78.

⁵¹ Ez az adat Kanizsai János esztergomi érsek (1387–1418) *obligatio*jában szerepel. 1387. október 25.: AAV Cam. Ap. Obl. et sol. 48, fol. 94r; Lukacsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 55 (no. 96).

⁵² A Pétert magyar- és lengyelországi adószedőnek kinevező pápai dokumentum kiadását lásd: Fraknói (szerk.): *Monumenta romana*, 320. Az adószedő 1376 januárjában felhatalmazást kapott arra is, hogy a *servitium*-fizetésekről állítson ki elismervényt. Mollat: *Lettres secrètes et curiales*, no. 3704. István fia Péter életpályájáról lásd: Fedeles: *Petrus Stephani*, 41–42.

majd 1369-ben kétszer is: Vilmos pannonhalmi apátnak (250 aranyforint),⁵³ majd a pécsvárad⁵⁴ és a visegrádi Szent András-monostor apátjainak.⁵⁵

A források pusztulása miatt – különösen a század első felében – nehéz megkülönböztetni azokat az eseteket, amikor az adatok elvesztek, és azokat, amikor egyáltalán nem történt fizetés. Így a fizetés teljes elmaradása csak akkor tekinthető bizonyítottnak, ha egy főpap *obligatiója* egyértelműen kifejezi, hogy elődje a *servitium* teljes összegével tartozott az Apostoli Kamarának. A 14. században ez hat alkalommal fordult elő: a már említett De Surdis János esztergomi érsek *servitiuma* kapcsán,⁵⁶ egyszer a boszniai,⁵⁷ egyszer a csanádi⁵⁸ és a váradi püspökök,⁵⁹ valamint két veszprémi püspök esetében.⁶⁰ Az első két alkalommal a főpapok rövid hivatali ideje magyarázhatja a fizetés elmaradását,⁶¹ a többi négy elmaradás oka pedig a pápa és a magyar király között a főpapi székek betöltés miatt kialakult véleménykülönbség lehetett.⁶²

A fent említett eseteknél ugyan nem került sor retorzióra, mivel a főpapok adóssága egyszerűen „öröklődött”, több jel is arra utal, hogy az Apostoli Kamara igyekezett elejét venni az engedetlenségnek. Az *obligatio* szövegét Adolf Gottlob rekonstruálta és tette közzé a 20. század elején;⁶³ és ismerünk néhány további forrást, amelyekből kiderül, hogy milyen eljárás alakult ki a *servitium* fizetés elmulasztásának szankcionálására. A Vatikáni Apostoli Levéltárban található három kézirat az 1340-es évekből, amelyek tartalmazzák a magyar főpapok

⁵³ 1335. július 20.: AAV Obl. et sol. 17. fol. 1–19.

⁵⁴ Az *Obligaciones et solutiones* könyvben szereplő bejegyzés megemlítette, hogy a pécsvárad monostor nem szerepelt a kamarai adókönyvekben. 1369. július 17.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 36, fol. 227v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 42 (no. 74).

⁵⁵ 1369. augusztus 21.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 36, fol. 229r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 42 (no. 75). A Szent András-monostort I. András (1015–1060) alapította bizánci rítusú monostorként a 11. században. A 13. század első felében a bencések vették át, de később elnéptelenedett. Csak a 14. század végén éledt újjá a szerzetesi élet. Erdélyi–Sörös (szerk.): *A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend*, 47–53.

⁵⁶ 1387. október 25.: AAV Cam. Ap. Obl. et sol. 48, fol. 94r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 55 (no. 96).

⁵⁷ 1349. április 4.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 22, fol. 82r, 23, fol. 80r, 27, fol. 7v; BAV Borghese 125, fol. 71r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 23 (no. 39).

⁵⁸ 1345. május 25.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 14, fol. 99v, 16, fol. 108v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 18–19 (no. 31).

⁵⁹ 1377. október 12.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 43, fol. 51v; AAV Reg. Aven. 279, fol. 65v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 50 (no. 88a).

⁶⁰ Az egyik eset Galhard püspöké, akinek az *obligatiójában* szerepel, hogy elődje a *servitium* teljes összegével adós maradt. 1345. május 25.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 14, fol. 99v, 16, fol. 108v; BAV Borghese 125, fol. 7 r–v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 18 (no. 30). A második ilyen utalás János veszprémi püspök *obligatiójában* maradt fenn. 1348. március 24.: AAV Cam. Ap. Obl et sol. 22, fol. 38r, BAV Borghese, vol. 125, fol. 38v, Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia 1.*, 21 (no. 36.).

⁶¹ De Surdis János 1376 és 1378 között volt esztergomi érsek. Bonjohannes de Campello pedig csak egy évet töltött a boszniai püspöki székhelyen (1348), mielőtt az itáliai Fermóba helyezte át a pápa.

⁶² Mint már említettem, VI. Kelemen megpróbálta Galhardot (Galhardus de Carceribus), az egykori pápai adószedőt és titeli prépostot előbb a csanádi (1344–1345), majd a veszprémi (1345–1346) püspökségre áthelyezni, de I. Lajos egyik előléptetést sem fogadta el. A másik két esetben (Harkácsi István előléptetése a veszprémi püspökségre, 1344-ben és Czudar Imre kinevezése a váradi püspökségre 1376–1377-ben) a királynak szintén más jelöltjei voltak, mint a pápai kúriának. Fraknói: *A magyar királyi kegyúri jog*, 62–71.

⁶³ Gottlob: *Die Servientaxe*, 161–173.

által az *obligatio*hoz és a *servitium*hoz kapcsolódó ügyek intézésével megbízott képviselőnek adott felhatalmazás teljes szövegét. Az iratok egységessége egyrészt a formula széles körű használatára utal. Másrészt annak is jele lehet, hogy a pápai Kúria *servitium*fizetésekkel kapcsolatos eljárás módja ebben az időszakban már olajozottan működött, és általánosan ismert volt a magyar főpapság körében is. Ezekben a prokurátori kinevezésekben a megválasztott főpapok saját és utódaik nevében nyilatkoztak arról, hogy alávetik magukat az Apostoli Kamara joghatóságának, minden vagyonukat és az egyházmegye vagyonát is a kamarás (*camerarius*) rendelkezésére bocsátják, és a fizetés elmaradása esetén elfogadják a kamarás ellenük vagy utódaik ellen hozott bármilyen döntését és szankcióit (felfüggesztés, letétel vagy akár kiközösítés). Emellett arra is ígéretet tettek, hogy fizetési képtelenség esetén személyesen jelennek meg a pápai udvarban, és addig nem is távoznak, amíg az adósságot nem rendezik.⁶⁴

Bár a vizsgált forrásanyag nem bővelkedik az olyan esetekben, amikor az Apostoli Kamara retorziót próbált alkalmazni, azért néhány példát megemlíthetünk. Az egyik a pannonhalmi apátság *servitium*ához kapcsolódik. (III.) Miklós apátot 1319-ben választották meg a trónharcok által előidézett pénzügyi nehézségek és a szerzetesi élet hanyatlása közepette. A körülmények ismeretében nem meglepő, hogy ő a *servitium* teljes összegével adós maradt, ezért az Apostoli Kamara és a Bátorosi Kollégium kamarásai Tamás esztergomi érseket bízták meg azzal, hogy nyolc hónapon belül kényszerítse fizetésre az apátot. A kamarások levele a fizetés elmulasztásának következményeként felfüggesztéssel, kiközösítéssel, sőt *interdictummal* fenyegetett. Követelték továbbá, hogy az apát jelenjen meg a pápai udvarban, és maradjon is ott, amíg az adósságot sikerül törleszteni.⁶⁵ Az intézkedéseket vagy nem sikerült végrehajtani, vagy eredmény nélkül maradtak, hiszen a következő apátnak, Vilmosnak 1333-ban két *servitium* megfizetésére kellett köteleznie magát, összesen 500 aranyforint értékben. Végül Vilmos apát két évvel később felmentést kért a fizetési kötelezettség alól, és az Apostoli Kamara ezt biztosította is.⁶⁶ Az eljárás alkalmazására egy másik példa a váci püspök esete 1320-ban. Berengarius, a Bátorosi Kollégium kamarása⁶⁷ megbízta az esztergomi érseket (szintén Tamást), hogy Lőrinc váci püspököt (1318–1328) átkozza ki, mert nem egyenlített ki a *servitium* teljes összegét.⁶⁸ Mint utódja, Rudolf (1329–1341) *obligatio*jából kiderül,⁶⁹ Lőrinc az előírt összeg négyötödével tartozott a kamarának, vagyis 500 aranyforintból csak százat fizetett ki. Az esztergomi érseknek szóló felhatalmazás kézbesítésével Telegdi Csanád váradi prépostot és királyi kancellárt (a később esztergomi érseket) és Miklós tordai főesperest bízták meg, akik a levél keltezésekor a magyar király követeiként a pápai udvarban tartózkodtak.⁷⁰

⁶⁴ László, választott kalocsai érsek. 1343. június 18.: AAV Inst. Misc. 1620. János, választott veszprémi püspök: 1346. október 22.: AAV Inst. Misc. 1716. Ennek átírását lásd: 1346. október 25.: AAV Inst. Misc. 1718.

⁶⁵ 1320. július 31.: AAV Cam. Ap., Obl. et sol. 5, fol. 112v, 114r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia* 2., 316 (no. 1408).

⁶⁶ 1335. július 20.: AAV Obl. et sol. 17, fol. 1–19.

⁶⁷ Morembert: *Frédol (Bérenger de)*, 1183.

⁶⁸ 1320. július 31.: AAV Cam. Ap. Obl. et sol. 5, fol. 114v; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia* 1., 317–318 (no. 1409).

⁶⁹ 1329. június 19.: AAV Cam. Ap. Obl. et sol. 6, fol. 84r–v és 10, fol. 22; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia* 1., 10 (no. 15).

⁷⁰ Telegdi Csanád és Miklós tordai főesperes követségéről a pápai udvarban lásd: Maléth: *A Magyar Királyság és a Szentszék*, 46–58., valamint 1320. augusztus 6.: AAV Cam. Ap. Obl. et sol. 5, fol. 115r; Lukcsics–Tusor–Fedeles (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia* 1., 318–319 (no. 1410).

Bár az 1320 előtti időszakban jelentős forrásvesztéssel kell számolnunk, a 14. század későbbi évtizedeiből származó adatok lehetővé teszik, hogy konklúzióként néhány általános következtetést vonjunk le a magyar főpapok *servitium* fizetéséről. Megállapítható, hogy a Szentszék sikeresebben érvényesítette érdekeit, mint azt a magyar történétírók korábban feltételezték.⁷¹ A Magyar Királyság periférikus elhelyezkedése és az Anjou-dinasztia határozott egyházpolitikája nem akadályozta meg a pápákat abban, hogy hatékonyan gyakorolják hatalmukat a Magyar Királyságban. A nyugat-európai egyházakkal kapcsolatban megfigyelt tendenciákhoz⁷² hasonlóan a Szentszék a Magyar Királyságban is igyekezett megerősíteni az egyházi javadalmak feletti ellenőrzését. E törekvés első lépése volt a javadalmak után járó illetékek következetes begyűjtése, amelyek közül különösen a konzisztoriális javadalmakra kivetett adó, a *servitium* kapott kiemelt figyelmet. Ahhoz, hogy a magyar főpapok 14. századi *servitium* fizetési tendenciáit azonosíthassuk, a kutatás a Vatikáni Apostoli Levéltár három levéltári fondjára, az Apostoli Kamara *Obligationes et solutiones* és *Introitus et exitus* könyveire, valamint az avignoni regisztrumokra koncentrált. A forrásokból kiderült, hogy a magyar főpapok többsége – főként az érsekek és püspökök, mivel az apátokról kevés az információ a korszakban – a *servitium* egy részét vagy egészét befizette. A fizetés folyamata alapvető különbségeket mutat a század két felében, különösen abban a vonatkozásban, hogy a *servitium* mot maga a főpap, a főpap egyházmegyéjében tisztséget viselő képviselői vagy kuralisták teljesítették-e, és hogy az adót egy összegben vagy részletekben fizették-e be. A fizetési kötelezettség alól csak háromszor adott felmentést az Apostoli Kamara, és csak apátoknak. A fizetés elhalasztása ugyanakkor bevett gyakorlat volt, és a főpapok néha többszöri határidő-hosszabbítást is kaptak ugyanarra a fizetésre. A problémás esetek, különösen a fizetés elmulasztásának szankcionálására az Apostoli Kamara szigorú eljárást dolgozott ki, amely már a század közepe előtt széles körben ismertté válhatott. Ugyanakkor csak hat esetben tekinthető bizonyítottnak, hogy a fizetés teljesen elmaradt. A Kúria pedig csak kétszer lépett fel büntető intézkedésekkel: mindkét alkalommal az esztergomi érseket delegálták a fizetés kikényszerítésére és a *servitium* mal adós maradt főpap kiközösítésére.

BIBLIOGRÁFIA

Levéltári források

Archivio Apostolico Vaticano (AAV)

Camera Apostolica (Cam. Ap.), *Introitus et exitus* (Intr. et ex.)

Camera Apostolica (Cam, Ap.), *Obligationes et solutiones* (Obl. et sol.)

Instrumenta Miscellanea (Inst. Misc.)

Registra Vaticana (Reg. Vat.)

Registra Avenionensia (Reg. Aven.)

Biblioteca Apostolica Vaticana (BAV), Borghese

Nyomtatott források

Fayen, Arnold (ed.): *Lettres de Jean XXII (1316–1334)*. Vol. 1. Paris: H. Champion, 1908.

Fraknoi Vilmos (szerk.): *Monumenta romana episcopatus Vesprimiensis*. 4. köt. Budapest: Római Magyar Történelmi Intézet, 1907.

Lukcsics József – Tusor Péter – Fedeles Tamás (szerk.): *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536)*. 1–2. köt. Budapest–Róma: Gondolat, 2014.

⁷¹ A témához kapcsolódó szakirodalom összefoglalását lásd: Maléth: *A Magyar Királyság és a Szentszék*, 13–21.

⁷² Caillet: *La papauté d'Avignon*, 463–464.

Mollat, Guillaume (ed.): *Lettres secrètes et curiales du pape Grégoire XI (1370–1378) intéressant les pays autres que la France*. Paris: BEFAR, 1962–1965.

Theiner, Augustin: *Vetera monumenta Hungariam sacram illustrantia*. Vol. 1. Romae: Typis Vaticanis, 1859.

Szakirodalom

- Baumgarten, Paul Maria: *Untersuchungen und Urkunden über die Camera Collegium Cardinalium für die Zeit von 1295 bis 1437*. Leipzig: Giesecke und Devrient, 1898.
- Bombi, Barbara: *Anglo-papal Relations in the Early Fourteenth Century. A Study in Medieval Diplomacy*. Oxford: Oxford University Press, 2019.
- Carraz, Damien: *Les Lengres de Marseille au XIVe siècle. Les activités militaires d'une famille d'armateurs dans un port de croisade*. Revue historique (2009) Vol. 652. No. 4. 755–777.
- Engel Pál: *Az ország újraegyesítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen (1310–1323)*. Századok, 122. évf. (1988) 1–2. sz. 89–146.
- Erdélyi László – Sörös Pongrác (szerk.): *A pannonthalmi Szent-Benedek-Rend története*. 12/B. köt. Budapest: Stephaneum, 1916.
- Eubel, Conrad: *Hierarchia catholica medii aevi*. Vol. 1. Monasterii: Sumptibus et typis librariae Regensbergianae, 1913.
- Fedeles Tamás: *A Camera Apostolica és a magyar egyházi javadalmak a konciliarizmus időszakában*. In: Bárány Attila – Pósnai László (szerk.): „Causa unionis causa fidei, causa reformationis in capite et membris.” Tanulmányok a Konstanzi Zsinat 600. évfordulója alkalmából. Debrecen: Printart-Press Kft., 2014. 189–209.
- Fedeles Tamás: *Petrus Stephani collector apostolicus*. In: Tusor Péter – Szovák Kornél – Fedeles Tamás (szerk.): Magyarország és a római Szentszék. 2. köt. Vatikáni magyar kutatások a 21. században. Budapest – Roma: MTA–PPKE Fraknoi Vilmos Római Történelmi Kutatócsoport, 2017. 31–87.
- Fraknoi Vilmos: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1895.
- Gottlob, Adolf: *Die Servitientaxe im 13. Jahrhundert. Eine Studie zur Geschichte des päpstlichen Gebührenwesens*. Stuttgart: Verlag von Ferdinand Enke, 1908.
- Guillemin, Bernard: *Les recettes et les dépenses de la Chambre apostolique pour la quatrième année du pontificat de Clément V: 1308–1309: Introitus et Exitus 75*. Rome: Boccard, 1978.
- Harvey Katherine: *Episcopal Appointments in England, c. 1214–1344. From Episcopal Election to Papal Provison*. London – New York: Routledge, 2016.
- Housley, Norman: *King Louis the Great of Hungary and the Crusades, 1342–1382*. The Slavonic and East European Review, vol. 62. (1984). No. 2. 192–208.
- Kirsch, Johann Peter: *Die Finanzverwaltung des Kardinalkollegiums im 13. und 14. Jahrhundert*. Münster: Verlag von Heinrich Schöningh, 1895.
- Kiss Gergely: *Les légats pontificaux en Hongrie au temps des rois Angevins (1298–1311)*. In: Kordé Zoltán – Petrovics István (dir.): La diplomatie des États Angevins aux XIIIe et XIVe siècles. Roma – Szeged: Accademia d'Ungheria in Roma, 2010. 101–116.
- Kowalski, Marek Daniel: *Proventus camerae apostolicae debiti: oplaty duchowienstwa polskiego na rzecz papiestwa w latach 1417–1484*. Kraków: Historia Jagellonica, 2010.
- Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi*. Budapest: Zrínyi Kiadó, 1988.
- Lunt, W. E.: *The financial system of the medieval papacy in the light of recent literature*. The Quarterly Journal of Economics, vol. 23. (1909) No. 2. 251–295.
- Maillard-Luyppaert, Monique: *Papauté, clercs et laïcs. Le diocèse de Cambrai à l'épreuve du Grande Schisme d'Occident (1378–1417)*. Bruxelles: Presses de l'Université de Saint-Louis, 2001.
- Maléth Ágnes: *A Magyar Királyság és a Szentszék kapcsolata I. Károly korában (1301–1342)*. Pécs: Molnár Nyomda, 2020.
- Morembert, T. de: *Frédol (Bérenger de)*. In: Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques. Vol. 18. Paris: Letouzey et Ané, 1977. 1183.
- Renouard, Yves: *La papauté à Avignon*. Plouédern: Éditions Jean-Paul Gisserot, 2003.
- Szczur, Stanisław: *Papal collectors and state power in Central Europe during the fourteenth century*. In: Piotr Górecki – Nancy van Deusen (eds.): Central and Eastern Europe in the Middle Ages. A Cultural History. London – New York: I. B. Tauris, 2009. 130–136.

Ternovác Bálint: *A boszniai latin püspökség története 1344-ig*. In: Fábíán Laura – Gál Judit – Haraszti Szabó Péter – Uhrin Dorottya (szerk.): *Micae Mediaevales*. 5. köt. Budapest: ELTE BTK Történettudományok Doktori Iskola, 2016. 215–228.

Ternovác Bálint: *A szerémi latin püspökség alapításának és korai történetének vitás kérdései*. *Századok*, 147. évf. (2013) 2. sz. 457–470.

Weakland, John E.: *Administrative and Fiscal Centralization under Pope John XXII, 1316–1334*. *The Catholic Historical Review*, vol. 54. (1968) No. 2. 285–310.